

JOHANN WOLFGANG GOETHE

WERTHER

1774

Élete

Goethe gazdag polgárcsaládban született, Frankfurtban. Egyetemi évei során megismerkedett a szellemi élet jelentős alakjaival. Fiatalon eljegyezte magát az irodalommal, első jelentős műve, a *Werther* még a szentimentalizmus jegyében íródott, 1774-ben jelent meg. 1775-től a weimari hercegség pénzügyminisztere volt, itt szövődött élete nagy szerelme Stein bárónéval. Közel tíz évi hivatali munka után belefáradt a politikába, és Itáliába utazott, ahol két évet töltött a művészeteket tanulmányozva, s az irodalomnak szentelve idejét. Ekkor következett be pályáján a klasszicista fordulat. 1788-tól haláláig újra Weimarban élt és dolgozott, a kulturális intézményeket vezette. Öregkorában vette feleségül fia anyját, a 23 éves Christiane Vulpiust. Egy ideig a német klasszika másik jelentős alakja, Friedrich Schiller is Weimarban élt, irodalmi barátságuk közös műve a *Xéniák*, a satirikus epigrammák, illetve levelezésük.

1749-1832

Jelentősége

Goethe a felvilágosodás, s azon belül a német klasszika legjelentősebb alkotója. Költő, prózaíró és drámaíró, de szépirodalmi művein túl jelentősek tanulmányai és aforizmái is. Sokat elmélkedett a művészet mibenlétéről, esztétikai fejtegetései máig hatóan jelen vannak az irodalmi tudatban. Ő alkotta meg a **világirodalom (Weltliteratur)** szót, írói témái mindig egyetemesek: általános, a nemzetin túli élményeket fogalmaz meg. Saját magát **világpolgárnak** (kozmpolitának) tartotta, s azt írta: „*Világpolgár vagyok, itt Weimarban honos.*” Nagy hatással volt a magyar irodalomra, többek között **Kazinczy Ferenc**re, aki hasonló gondolatot fogalmazott meg egyik epigrammájában. „*Nékem az emberiség s Pest-Buda tája hazám.*” Kosztolányi Dezső, aki Goethe-rajongó volt, „olimpuszi szörnyetegnek” nevezte, utalva Goethe már-már isteni nagyságára, és az irigykedő „szörnyeteg” szóval arra, hogy Goethének sikerült az, ami kevés művésznek: egyszerre volt otthon a művészetben és a hétköznapi valóságban is. Ember és költő, racionalitás és érzelem benne harmóniában élt együtt.

Goethe szülőháza
Frankfurtban

Goethe háza
Weimarban

Művei

Goethe mindhárom műnemben alkotott, írt regényeket, a legjelentősebbek a *Werther*, a *Vonzások és választások* és a *Wilhelm Meister*. Drámai művei közül a *Faust* emelkedik ki. Lírai költészetének leghíresebb versei: *A tündérkirály* (ballada), *A kedves távolléte*, *Epírrhema*

Werther

WERTHER

1774

A STURM UND DRANG

Goethe ifjú kori műve a Sturm und Drang jegyében fogant, ami a német szentimentalizmus mozgalma volt.

A mozgalom elnevezését („*Vihar és rángatózás*”) Klinger azonos című drámájáról kapta, melynek hőse a társadalom kereteit feszegető lázadó. A német szentimentalizmust szokás preromantikának is nevezni, mert érzelm- és természetkultuszával a romantika elődje volt. Céljuk nemcsak az érzelmek felszabadítása, de a haladó nemzeti irodalom megteremtése is volt. A mozgalom nyitányát a *Werther* jelentette.

A REGÉNY TÉMÁJA, MŰFAJA

A regény cselekménye Werthernek, a tehetséges, de tragikus alkatú fiatalembernek az útját követi nyomon. Végigkísérjük vívódásait egészen öngyilkosságáig. A mű témája **lélektani**, Goethe azt boncolgatja, mi vezetett Werther tragédiájához. Műfaja összetett:

- egyrészt anti-fejlődésregény, hiszen a hős személyiségének szétesését mutatja be,
- másrészt szentimentalista én-regény, egyes szám első személyű, szubjektív vallomás.

A hangsúly nem a külső eseményeken, hanem a hős érzésein, reflexióin¹, önreflexióin² van, ez adja napló jellegét.

CSELEKMÉNY-ÉS IDŐSZERKEZET

A műidő körülbelül fél év történéseit öleli át, az eseményeket májustól decemberig követjük nyomon. Az időszerkezetnek szimbolikus jelentése van: tavaszból télbe fordul az idő, a hangulat egyre komorabb, tragikusabb. Ezt Werther olvasmányai is hangsúlyozzák: a mű elején még Homérosz idilli, derűs eposzát, az *Odüsszeiát* olvassa, a végén pedig a borongós *Ossziánt*³. A két eposz két ellentétes világ, élet és halál ellenpontjai, jól tükrözik Werther világképének elkomorulását. A regény tehát a harmóniából a diszharmóniába tart.

WERTHER KÜLSŐ-BELSŐ ÚTJA

A cselekmény külső eseményekben szegényes, a hangsúly a belső, lelki történéseken van. Werther a városból, a kötöttségek elől vidékre menekül. Élvezi az életet, a természetet, barátságokat köt és festeget. Új élete harmonikusan indul, világképe derűs, nyugodt. Ebben a kiegyensúlyozott lelkiállapotban a fordulópontot a Lottéval való találkozás jelenti. Kezdetben kettejük kapcsolata a lelki hasonlóságon nyugvó barátság, de amikor Wertheren elhatalmasodik a szerelem, a hangnem tragikussá válik, hiszen Lotte másnak a jegyese. A *Werther* nem tipikus szentimentalista regény, hiszen a szerelmeseket nem valamilyen társadalmi előítélet választja

¹ reflexió : elmélkedés

² önreflexió : amikor magunkról gondolkodunk, magunkat elemezzük

³ Osszián : kelta eposz. Osszián a kelta nép utolsó dálnoka, aki elsiratja pusztuló népét.

el egymástól. Lotte maga választja vőlegényét, Albertet, akit szeret, és aki méltó a lányhoz – ezt Werther is elismeri. Albert Wertherrel ellentétben józan gondolkodású, racionális, kiegyensúlyozott alkat, mégis empátiákkal (együtt érzően) viszonyul a szenvedélyes fiatalemberhez. Hogy legyőzze reménytelen szenvedélyét Lotte iránt, Werther elmenekül, visszamegy a városba, de már nem tudja régi életét élni. Visszautazik vidékre, hogy Lotte közelében lehessen. Képtelen a józan észre hallgatni, a reménytelen szerelem fixa ideává⁴ változik, s megindul a fiatalember személyiségének szétesése. Alkotó energiái elfogynak, már nem tud festeni, élete meddő vágyakozás Lotte után. Ez az önmegszűnő szenvedély patológiaként⁵ teszi, ez vezet az öngyilkossághoz. A tragédiáért Lotte is felelős, hiszen túl közel engedte magához Werthert, ezzel megnehezítette számára a szakítást.

Lotte hibája arra figyelmeztet minket, hogy nemcsak a tetteinkért, hanem a másokban kiváltott érzelmekért is felelősek vagyunk. Ha nem viszonzunk valakinek a szerelmét, akkor távolságot kell tartanunk, hogy ne álltassa magát, könnyebb legyen tudomásul vennie az elutasítást.

WERTHER TRAGÉDIÁJA

Werther tragédiájának oka nem a reménytelen szerelemben, hanem belül, a személyiségében keresendő. A hős tehetséges, szenzibilis⁶, művészi alkat, s épp ezért rendkívül sérülékeny. Már a regény elején vannak utalások rá, hogy a világgal való kapcsolata nem kiegyensúlyozott: „*Ha látom a korlátokat, melyek az ember tevékeny és kutató erőit bilincsbe verik; ha látom, minden fáradozás mennyire csak arra irányul, hogy szükségleteket elégítsen ki, amelyeknek megint semmi más céljuk nincs, mint kolduslétünk meghosszabbítása... Visszatérek saját magamba, és egy világot találok!*” – Werther a külső korlátok elöl az álmokba menekül, a belső szabadságot keresi, mert a világot börtönnek érzékeli. Külső és belső világa között diszharmonia van. Az életben a tökéleteset, az ideálisat keresi, s mivel a valóság erre rácsúfol, szenved. Lotte az ellentettje: bár ő is hallatlanul érzékeny, de az ő külső és belső világa harmóniában van, tevékeny életet él, a valóságban otthonosan mozog.

Werther halálának igazi oka tehát nem a reménytelen szerelem, hanem diszharmonikus személyisége, mely képtelen a világgal kompromisszumot kötni. A hős fokozatosan elszakad a valóságtól, s ez önpusztításhoz vezet. Wertherben Goethe egy új hőstípust teremtett, az önpusztító hős archetípusát, aki álmovilágban él, mindenben a tökéleteset keresi, s ezért képtelen a valóságban gyökeret verni.

⁴ fixa idea : rögeszme

⁵ patológus : beteges

⁶ szenzibilis : nagyon érzékeny

A SZENTIMENTALIZMUS MEGHALADÁSA

Bár a Werther a Sturm und Drang nyitánya, a mű egyben a szentimentalizmus meghaladása, kritikája is. Legfőbb üzenete, hogy a külső világtól való teljes elszakadás tragédiához vezet. Ezt hangsúlyozza Werther holttestének naturalista leírása is: „*Jobb szeme fölött lőtt a fejébe, agyveleje kiloccsant.*” Az írói naturalizmus célja bemutatni, hogy a szellemből csak rút anyag marad — a valóság, amit Werther képtelen elfogadni. Ez egyben az öngyilkosság iszonyatát, értelmetlenségét is hangsúlyozza.

A maga korában a regényt betiltották, mert hatására többen öngyilkosak lettek, pedig a mű nem az életidegen magatartást, hanem az önpusztító szenvedély értelmetlenségét hirdeti!

Goethe mindvégig távolságot tart hősétől, neki sikerült túljutnia az ifjúkori válságon. A regénnyel kiírta, kibeszélte magából az önemésztő szenvedélyeket, és sikerült művészetté formálni a benne feszülő energiákat. Szabó Lőrinc, a regény fordítója verset írt a fordítás közben, címe: *Werthert olvasva és mindig* (1938). A költő oly mértékig a mű hatása alá került, hogy szinte személyes sorsaként élte át Werther tragédiáját, de végül képes volt felülemelkedni a wertheri „betegségen”.

KÉRDÉSEK

1. *Hogyan fejezte ki Goethe, ill. Kazinczy Ferenc a klasszicista világpolgárság eszméjét?*
2. *Mi volt a Sturm und Drang? Hogyan kapcsolódik a Wertherhez?*
3. *Miért nevezhetjük a Werthert lélektani regénynek?*
4. *Milyen műfajokba sorolható be?*
5. *Miért szimbolikus a regény időszervezete, illetve Werther olvasmányai?*
6. *Mi a hasonlóság és különbség Werther és Lotte között?*
7. *Mi a különbség Albert és Werther között?*
8. *Mi Werther tragédiájának igazi oka?*
9. *Hogyan írja le Goethe Werther holttestét? Miért?*
10. *Mi bizonyítja, hogy a megírás, a kiírás, a kibeszélés gyógyító erejű lehet?*